

KRAŠTOTYROS MUZIEJAI IR KOLEKTYVINĖ ATMINTIS NEPRIKLAUSOMOJE LIETUVOJE 1918–1940 M.

DANGIRAS MAČIULIS

Sukūrus suverenią Lietuvos valstybę, pagaliau neliko kliūčių įgyvendinti seną lietuvių tautinio judėjimo sumanymą – įkurti Tautos (nacionalinį) muziejų, kurio ekspozicijoje būtų įkūnyta lietuviško nacionalizmo lūpomis papasakota Lietuvos valstybės ir lietuvių tautos istorija ir kartu tarsi „sukalti“ oficialūs, Maurice'o Halbwachso žodžiais tariant, „kolektyvinės atminties rėmai“. Kolektyvinė atmintis reiškia grupės socialiai konstruojamą bendrą kolektyvinę atmintį, kuri įprastai skirstoma į komunikacinę ir kultūrinę – komunikacinė atmintis susijusi su betarpiškai išgyventa, tik kelių kartų trukmėje perduodama patirtimi, o kultūrinė atmintis yra atsieta nuo kasdienybės ir susieta su fiksuotais praeities vaizdiniais tolimoje praeityje¹. Lenkų sociologo Mariano Golkos pastebėjimu, muziejus – tai vieta, kur kolektyvinė atmintis institucionalizuojama – jai suteikiamas materialus pavidas ekspozicijos pagalba². Tarpukario Kaune veikęs Karo muziejus su savo sodeliu buvo pagrindinė vieta, kur reprezentuoti oficialūs „kolektyvinės atminties rėmai“ – tiek muziejinės ekspozicijos, tiek greta muziejaus esančiame sodelyje kuriamo memorialo ir atitinkamų atminimo apeigų pagalba.

Ketvirto dešimtmečio viduryje Lietuvos provincijoje veikė 15 kraštotyros muziejų, kurių dauguma priklausė kraštotyros draugijoms. Šiame straipsnyje bandysime atsakyti į klausimus: koks buvo kraštotyros muziejų vaidmuo Nepriklausomoje Lietuvoje 1918–1940 m. formuojant ir palaikant visuomenės, pirmiausia vietos bendruomenėje, kolektyvinę atmintį;

Straipsnis parengtas įgyvendinant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą tyrimo projektą „Atminties kultūrų formavimo strategijos miestų urbanistinėse erdvėse“ (Nr. VAT-01/2010).

¹ Pagal Jan Assmann, *Pamięć kulturowa: Pismo, zapamiętywanie i polityczna tożsamość w cywilizacjach starożytnych*, przełożyła Anna Kryczyńska-Pham, wstęp i redakcja naukowa Robert Traba, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2008.

² Marian Golka, *Pamięć społeczna i jej implanty*, Warszawa: SCHOLAR, 2009, p. 43.

ar kraštotyros muziejų erdvės įkūnijo „pavyzdinį“, lietuviško nacionalizmo lūkesčius atliepiančią nacionalinės istorijos pasakojimą apie Lietuvos valstybingumo ir lietuvių tautos istoriją; kokiais būdais ir praktikomis kraštotyros muziejai formavo bendruomenių kolektyvinę atmintį.

Bendrosios Lietuvos kraštotyros muziejų raidos tendencijos XX a. tarpukariu apžvelgtos Lietuvos muziejų ir muziejininkystės raidą Lietuvoje nuo XVI a. iki 1940 m. nagrinėjančioje Nastazijos Keršytės monografijoje³. Tačiau monografijoje mus dominantys klausimai liko neatsakyti – autorė tokio tikslo ir neturėjo. Tenka konstatuoti, kad istoriografijos mus dominančiu klausimu iš esmės nėra. Tiesa, galėtume išvardyti ne vieną dešimtį atskirų kraštotyros muziejų istorijai skirtų publikacijų, tačiau jose paprastai tik bendrais bruožais pristatoma vieno ar kito muziejaus istorija ir iš esmės nieko nėra mus dominančiu aspektu. Šią dėmesio stoką galima paaiškinti pirmiausia kuklia šaltinių baze – geriau išlikę tik dviejų tarpukaryje veikusių kraštotyros draugijų ir pastarųjų įkurtų muziejų dokumentai – Šiaulių „Aušros“ ir Žemaičių „Alkos“ muziejų, tad tyrinėtoji tenka skrupulingai rinkioti visas žinutes apie kraštotyros muziejų veiklą – pradedant nuo jau minėtų muziejų archyvų ir baigiant žinutėmis tarpukario spaudoje.

Kraštotyros misija. 1922 m. vienas iš ryškiausių kraštotyros entuziasčių tarpukario Lietuvoje Pelikšas Bugailiškis, ragindamas „greičiau daryti pradžią tai svarbiai vietos kultūros įstaigai – muziejams“, teigė, kad tinkamiausias šūkis kraštotyros muziejams bus „pažink savo kraštą“ ir ragino pirmiausia apsidairyti aplinkui. Esą „lengviau yra iširti, kas aplink mus dedasi, mūsų gamtoje, mūsų apygardoje“, o „supratus gi ir pažinus savo gimtinės sąlygas“, bus nesunku suprasti ir visas „gyvojo ir negyvojo pasaulio paslaptis ir stebuklus“. Kraštotyros muziejus jis laikė „geriausiu įrankiu liaudžiai dvasios turtą priartinti, jos sąmonę sužadinti“ ir juose (remdamasis kitų šalių patirtimi) jis regėjo būsiant šiuos skyrius: gamtos, geografijos ir etnografijos, darbo („įvairios rūšies technikos, amatų, ūkio, pramonės, prekybos pavyzdžiai“), istorijos ir visuomenės („atvaizdinę krašto istoriją ir visuomenės gyvenimą: pav. žemėlapiai, senovės graviūros, raštai, okupacinių valdžių dokumentai, įvairūs atsišaukimai, plakatai, senovės paminklų atvaizdai, archeologijos radiniai, savivaldybių, kooperatyvų darbuotės medžiaga, statistika, sutvarkytoji prieinamoje formoje“). Tuo pat metu jis manė, kad muziejus gali (ir turėtų) virsti „savotiška plačiosios liaudies mo-

³ Nastazija Keršytė, *Lietuvos muziejai iki 1940 metų: Lietuvos muziejų raida XVI–XX amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2003.

kykla“ bei puikiai pasitarnauti „ir šiaip praktikos reikalams“. Esą muziejai galėtų virsti net vieta „sistematingiems suaugusiųjų lavinimo kursams“ kur, pavyzdžiui, žemdirbiai galėtų būti supažindinami su ūkininkavimo naujovėmis⁴. Tačiau po to, kai pats įgijo betarpiškos kraštotyrininko patirties, jis jau nebesiekė muziejaus paversti „plačiosios liaudies mokykla“ ir teigė, kad kraštotyros muziejaus „vyriausias uždavinys – kuo daugiausia surinkti mūsų krašto materialinės kultūros paminklų“⁵. Vėliau, jau retrospektyviai gręždamasis į savo kraštotyrinę veiklą, Bugailiškis prisipažino, kad „didžiausias dėmesys buvo kreipiamas medžiagos rinkimui“⁶. Tai savo pagrindiniu tikslu laikė visos tarpukaryje veikusios kraštotyros draugijos. Pavyzdžiui, Šiaulių kraštotyros draugijos įstatai skelbė, kad pastarosios draugijos tikslas – „pažinti gimtojo krašto praeitį ir dabartį, jo gamtą ir kultūrą, taip pat apsaugoti jo senovinės liekanos ir istorinę medžiagą“, o siekdama šio tikslo draugija „tiria gimtojo krašto istoriją, gamtą, geografiją, etnografiją ir jo visuomenės būklę“, renka „senovės iškasenas ir šiaip archeologinę medžiagą, senovės raštus, dokumentus, memuarus, atvaizdus, pinigų, graviūras ir visa, kas gali būti ateity medžiaga gimtojo krašto istorijai“, sudaro „įvairius gyvosios ir negyvosios gamtos rinkinius“, be to, renka tautosaką, rengia parodas⁷. Tokius pat tikslus deklaravo ir kitos kraštotyros draugijos – Dzūkų kraštotyros draugijos įstatai tarsi aidu žodis žodinė atkartoję Šiaulių kraštotyros draugijos nuostatas⁸.

Trečio dešimtmečio pabaigoje žymiausias tarpukario Lietuvos muziejūninkystės profesionalas Paulius Galaunė teigė, kad muziejaus sąvoka „visose kultūringose šalyse suprantama ta prasme, kad *muziejus nėra niekam nereikalingų daiktų sandėlis, jų kapinynas, bet gyva, mokliškai laboratorinė, pedagogiškai auklėjamoji įstaiga*. Be tokios įstaigos joks kraštas, jokia tauta šandien negali apseiti. Ir tai ne be vienos tokios įstaigos, bei ištiso jų tinklo“. Jis įrodinėjo, kad tautos istorijos pažinimui geriau nei istorijos veikalai gali pasitarnauti „kultūros materialūs paminklai“, kurie kaip gyvi giliausios

⁴ Gk, „Užmirštoji kultūros pozicija“, in: *Sietynas*, Šiauliai, 1922, Nr. 2, p. 4.

⁵ Paulius Galaunė, „Muziejūninko biblioteka“, in: *Gimtasai kraštas*, Šiauliai, 1934, Nr. 2, p. 71.

⁶ Pelikšas Bugailiškis, *Gyvenimo vieškeliais*, Vilnius: Kultūros ir švietimo ministerijos leidybos centras, 1994, p. 397.

⁷ Šiaulių kraštotyros draugijos įstatai, [1927]; Šiaulių kraštotyros draugijos įstatai, [1933]; Šiaulių kraštotyros draugijos įstatai, [1936], in: *Šiaulių „Aušros“ muziejaus archyvas*, (toliau – ŠAMA).

⁸ Dzūkų kraštotyros draugijos įstatai, [1936], in: *Alytaus kraštotyros muziejaus archyvas*.

praeities liudytojai „ryškiausiai ir nušviečia mums tą praeitį“⁹. Dėl to niekas nesiginčijo – visi beveik sutartinai pabrėždavo muziejų svarbą saugant ir puoselėjant tautinę tapatybę, nes muziejus laikytas vieta, kur saugotas ir reprezentuotas vienas iš svarbiausių tautos kolektyvinės tapatybės dėmenų – liudijimas apie bendrą tautos praeitį. Todėl teiginys, kad „kraštotyra ir tautos praeities, jos plėtotės pažinimas yra vienas pagrindinių stulpų, kuriais remiasi tautos savitumas, jos išsilaikymo ir ateities garantijų“, dauge liui skambėjo kaip aksioma¹⁰.

Steigdami muziejų Telšiuose Žemaitijos kraštotyrininkai 1931 m. kalbėjo:

Nežinoti savo praeities mes negalime, nes be praeities tautos nesukuria ateities. Todėl mūsų kartos pareiga yra išsaugoti būsimoms kartų kartoms tai, ką mes dar šiandien turime. Steigiamas Telšiuose žemaičių senovės mėgėjų draugijos muziejus suvaidins čia svarbų vaidmenį.¹¹

Praeities liekanų rinkimas nebuvo savaiminis kraštotyros muziejų steigimo tikslas – net tada, kai, amžininkų pastebėjimu, muziejų steigimas „buvo virtęs lyg ir mados dalyku“¹². Pavyzdžiui, steigdami muziejų Mažeikių kraštotyrininkai tikino, kad pastarųjų tikslas „nėra vien tik senovės liekanas dulketuose kambariuose patalpinti“, bet noras, „kad tauta atbustų, kad ji nors kartą suprastų senovės liekanų reikšmę, tiek mokslui, tiek tautos ateities gyvenimui. Rūpintis senolių palikimus išsaugoti šviesesnei ateičiai – jaunajai kartai, tai mūsų visų uždavinys“¹³. Į kraštotyros muziejų patys jo kūrėjai įprastai žvelgė kaip į savotišką tautinės tapatybės saugojimo ir net gaivinimo vietą.

Trečio dešimtmečio pradžioje provincijos muziejaininkai ir kraštotyrininkai aktyviai svarstė, kokia turėtų būti provincijos muziejaus ir kraštotyrininkų misija. Tai buvo viena pagrindinių paskatų 1933 m. birželio 10–11 d. Šiauliuose surengti Lietuvos provincijos muziejaininkų ir kraštotyrininkų suvažiavimą, kuriame aktyviai diskutuota, kokie pirmaeiliai provincijos muziejų uždaviniai, koks turėtų būti santykis tarp centro ir periferijos –

⁹ Paulius Galaunė, „Muziejai kitur ir pas mus“, in: *Kultūra*, Kaunas, 1929, Nr. 3, p. 122–126.

¹⁰ Peliksas Bugailiškis, „Kraštotyros muziejai ir jų uždaviniai“, in: *Gimtasai kraštas*, Šiauliai, 1935, Nr. 7–8, p. 383.

¹¹ Kazys Sideravičius, „Alka“, referatas, skaitytas Žemaičių senovės draugijos „Alka“ steigiamajame susirinkime, 1931-08-14, in: *Žemaičių muziejaus „Alka“ archyvas*, (toliau – ŽMAA).

¹² mr. „Mūsų provincijos muziejai“, in: *Lietuvos aidas*, Kaunas, 1937-07-24, Nr. 330, p. 5.

¹³ „Į visuomenę“, in: *Senovė*, Kaunas, 1930, Nr. 3, p. 2.

centrinio (nacionalinio) ir provincijos muziejaus, koks apskritai turėtų būti tipinis kraštotyros muziejus ir kokia pastarojo misija. Šiaulietis archeologas Balys Tarvydas tada siūlė: „Provincijos muziejus turi rinkti medžiaga, ją registruoti, kruopščiai rinkti žinias, gi Centro muziejams, kurie yra geresnėje materialinėje būklėje (patalpos, specialistai), lieka tik apibendrinti, padaryti galutinas išvadas“¹⁴. Taigi pirmaeilium muziejaus uždaviniu laikytas fiksavimas, eksponatų kaupimas. Tokią nuostatą pagimdė nuogaustavimas, kad sparčiai modernėjant kaimui (pirmiausia dėl žemės reformos), iškilo reali grėsmė greitai prarasti žymią dalį tautiniam identitetui svarbiu laikyto etnokultūrinio palikimo. Pritardamas šiai nuostatai Ignas Končius ragino: „Šiuo laiku, kai viskas pasiutusi tempu žūva, kinta, svarbu skubiai gelbėti, negali būti jokios kalbos apie jo tipą bei pobūdį. Jis sandėlis. Į jį apsaugojimui nuo nykimo reikia nešti, dėti, vilkti visa pasitaikanti po kojų medžiaga. Vėliau būsimosios kartos 99% išmes, kaip nereikšmingus eksponatus, palikdamos jame tik 1%“¹⁵.

Tuo tarpu Galaunės netenkino kraštotyros muziejų virsmas sandėliais, kur „visi eksponatai griūna viena ant kito“. Jis ragino kurti ekspozicijas ar eksponatus bent „sugrupuoti vaizdais“¹⁶. Tačiau tuo pat metu Galaunė į kraštotyros muziejaus paskirtį ir turinį, kitaip negu absoliuti daugumą kraštotyrininkų, žiūrėjo „siauriau“. Jis siūlė kraštotyros muziejams tenkintis „kultūrinės krašto buities vaizdavimu“¹⁷. Trumpai tariant, pastarasis norėjo, kad kraštotyros muziejai iš esmės apsiribotų etnokultūrinio palikimu – etnografinė buitimi ir liaudies menu. Kraštotyrininkai taip apsiriboti nenorėjo. Pastarieji savo misija laikė pagal išgales pristatyti lokalų istorijos naratyvą ir tapti kolektyvinės atminties puoselėtojais vietos bendruomenėje. Todėl, pavyzdžiui, Šiaulių „Aušros“ muziejaus vedėjas Česlovas Liutikas ir siūlė tokį „pavyzdinį“ kraštotyros muziejaus „turinį“: „1) Krašto gamta: flora, fauna, mineralogija, petrografija ir kt. 2) Etnografija, istorija, visuomenės bendravimas. 3) Darbai, amatai, prekyba, pramonė“¹⁸. Už tokį muziejų „universalumą“ kartu su kitais pasisakydamas Končius pabrėžė, kad kraštotyros muziejų tikslas – „ant greitųjų supažindinti su kraštu, pa-

¹⁴ Šiaulių kraštotyros draugijos protokolų knyga, 1933–1937 m., in: ŠAMA.

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ *Ibid.*

rodyti jo charakteringas, specifines savybes. Lyg krašto miniatiūra¹⁹. Noras muziejus paversti „krašto miniatiūromis“ buvo sąlygotas nuostatos, kad kraštotyros muziejus ir pati kraštotyra apskritai (pastarajai priskiriant ir pažintinį turizmą gimtajame krašte) turėtų virsti reikšmingu tautinės savimonės ugdymo instrumentu, o muziejus būtų tiek kolektyvinę atmintį, tiek nacionalinės ir lokalinės istorijos naratyvą reprezentuojanti vieta. Bugailiškis pastebėjo: „Kraštotyros darbas, pagrįstas senovės ir dabarties pažinimu yra didelis akstinas tolimesniems darbams. Patriotizmas tik visapusiškai pažinus savąjį kraštą nebetampa tuščia, banališka fraze“²⁰. Toks požiūris ir buvo įtvirtintas Lietuvos provincijos muziejininkų ir kraštotyrininkų suvažiavimo rezoliucijoje, kuriose buvo pastebėta, kad kraštotyra yra iš vienos pusės „kaip tam tikras mokslinės veiklos reiškinys“, o iš kitos pusės – „tautos kultūrinės bei politinės potencijos veiksnys“. Pabrėžta kraštotyros svarba tautinės savimonės ugdyme ir siūlyta orientuotis pirmiausia į moksleivius ir mokytojus²¹.

Kraštotyrininkai siūlė muziejus aktyviai panaudoti mokant krašto pažinimo, ugdant tautinę tapatybę. Įrodinėta, kad pažįstant gimtąjį kraštą ir diegiant tautinę savimone, „didžiausios reikšmės turi geras kraštotyros muziejus“, kuri raginta paversti gyva gimtojo krašto, jo istorijos pažinimo mokykla²². Pedagogas ir kraštotyrininkas Jonas Murka ketvirto dešimtmečio viduryje taip įrodinėjo kraštotyros muziejaus vaidmenį ir pranašumą, stiprinant tautinę savimonę ir skiepijant patriotizmą:

Patriotinių eilių ir vaizdų kalimas su mokytojo patosu bei tautos iškilmių ruošimu gamina labai didelį procentą būsimų žiaurių ir baisių šovinistų, kurie nepakelia didelio smūgio ir neiškenčia užsitiesusio vargo sunkioje kovoje. Gimtinės pažinimas iš senovės palaikų su poetizuotomis reminescencijomis, dabarties gyvenimo pažinimas iš daiktų, darbų bei projektų ateičiai, palydėti poezijos vaizdais ir atjautimu, [...] ruošia didelį procentą būsimų darbo, pareigos ir tautos didvyrių pranašautojų, kurių neapvaisins staigus, netikėtas smūgis, nepalauš ilgas vargas.²³

Ketvirtame dešimtmetyje daugelis kraštotyros muziejų savo misija laikė tapti vietos bendruomenės kultūros palikimo saugotojais ir praeities liu-

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ *Ibid.*

²¹ Lietuvos provincijos muziejininkų ir kraštotyrininkų suvažiavimo rezoliucijos, 1933-06-10–11, in: *ŠAMA*.

²² Jonas Murka, „Muziejus ir mokykla“, in: *Gimtasai kraštas*, Šiauliai, 1934, Nr. 2, p. 70.

²³ Jonas Murka, „Tėvynės mokslas, apskrities muziejai ir kraštotyros spauda“, in: *Gimtasai kraštas*, Šiauliai, 1936, Nr. 9, p. 2.

dytojais, pavyzdžiui, kaip Mažeikių kraštotyros muziejaus kūrėjai, kurie orientavosi pirmiausia į vietos bendruomenę, muziejų laikydami svarbiausia vietos kolektyvinės atminties vaizdinių saugykla:

Mes norime, kad muziejus, mūsų pačių sukurtas, būtų kiekvienam lengvai prieinamas. Dėl tos priežasties mes neesam linkę ir neleisim savo senovės liekanas išvežt svetur ar kur nors į tolimesnius miestus. Tautos kultūros pėdsakai turi likti tautoje. Jei tauta sugebėjo sukurti savotišką kultūrą, ji sugebės ir savo kultūros pėdsakus įvertinti ir atitinkamoje vietoje patalpinti.²⁴

Telšiuose veikiančios Žemaičių senovės mėgėjų draugijos „Alka“ įstatuose buvo raiškiai pabrėžtas regioninis principas – „pažinti Žemaičių krašto praeitį ir dabartį, jo gamtą ir kultūrą, apsaugoti senovės liekanas, istorines vietas, liaudies kūrybą ir kitas krašto istorines, etnografines ir kultūrinės vertybes“²⁵. Šios draugijos muziejus siekė tapti ne tik Žemaitijos tyrimo, bet ir savotišku regioninės savimonės ugdymo centru. Žemaičių senovės draugija „Alka“ kreipdamasi į „Žemaičių krašto savivaldybes“ prašė paramos statomam muziejui, apeliavo pirmiausia į regioninę savimonę – lėšos reikalingos „žemaičių tautinės sąmonės ir savigarbos jausmui žadinti ir ugdyti“ ir pridūrė: „pagaliau ir mes, žemaičiai, turime reprezentuotis ir prieš visą Lietuvą ir prieš kitas tautas“²⁶.

Kraštotyros muziejai savo misija laikė ne tik kaupti „praeities liekanas“, bet ir tapti lokaliai istorijos metraštininkais, gyvai fiksuojančiais „gyvenamąjį momentą“ ir jo kaitą, muziejų „visuomenės ir ūkio skyriuose“ kaupdami medžiagą apie savo miesto istoriją, visuomeninius sąjūdžius, savivaldą, kooperaciją, pramonę, amatus, „tipingąsias ir reikšmingąsias krašto šakas“²⁷. Pavyzdžiui, Rokiškio kraštotyros draugijos kreipimėsi į mokytojus, prašant talkinti renkant eksponatus, pageidauta, kad pastarieji ne tik savo apylinkėje rinktų kiekvieną „charakteringesnį, senesnį ar retesnį daiktą“, bet ir „nupieštų ar nufotografuotų savo mokyklas“, „padarytų bent po vieną diagramą rodančią Jūsų mokyklos augimą“. Tokį pageidavimą sąlygojo ne tik profesinis suinteresuotumas – kraštotyros draugijos pirmininku buvo mokyklų inspektorius, bet ir įsisąmoninta kraštotyrininko misija fiksuoti kintantį apylinkės gyvenimą –

²⁴ „Į visuomenę“, in: *Senovė*, Kaunas, 1930, Nr. 3, p. 2.

²⁵ Žemaičių senovės mėgėjų draugijos „Alkos“ įstatai, in: *ŽMAA*.

²⁶ Žemaičių senovės draugijos „Alka“ kreipimasis į savivaldybes, [1933–1934], in: *ŽMAA*.

²⁷ Pelikšas Bugailiškis, *op. cit.*, p. 387.

tapti gyvenimo metraštininku ir tautinės valstybės pažangos liudytoju²⁸.

Kraštotyros muziejus svajota paversti savotiškais atminties kultūros centrais provincijoje, kurie ne tik kauptų kultūrinį palikimą, bet taptų ir centrinėmis komemoracijos erdvėmis vietos bendruomenėms su savitais ritualais, atminties panteonais. Pastaroji mintis nebuvo pačių kraštotyrininkų išradimas – prieš akis buvo raiškus tokios praktikos pavyzdys Kaune – Karo muziejus su savo ritualais ir simboliniu atminties sodeliu. Sekdami Laikinojoje sostinėje esančiu pavyzdžiu kraštotyrininkai projektavo savo simbolinės atminties vietas. Pavyzdžiui, 1936 m. Žemaičių „Alką“ statantis Pranas Genys muziejaus rūmuose planavo

padaryti ir šio krašto panteoną: numatyta įrengti gražią salę su gražiais laiptais ir tą salę išpuošti vertingais paveikslais, freskomis iš žemaičių praeities, vaizduojančius kultūrinius, istorinius įvykius. Bus išnaudotas kiekvienas kampelis. Salėj bus žemaičių kunigaikščių, žemaičių veikėjų ir t. t., kad atsilankęs jaunimas matytų žemaičių istoriją.²⁹

Be to, planuota, kad

aplank muziejų būsiąs gražus parkas, kuriame, be ko kito, bus susodinti retesni ir charakteringesni Žemaitijos augalai. Tai būsiąs kaip koks botanikos sodas. Rūpestingai nužiūrims, kas galėtų tikti oro muziejui: parke bus ir viena senoviška žemaičių sodyba, su visais įrengimais ir tai sodybai charakteringa aplinkuma. Parke atsirasiants ir sena žemaičių koplytėlė, ir kryžių rinkinys ir daug ko, kas muziejaus ir parko lankytojui pavaizduotų senąją Žemaitiją.³⁰

Reikėtų pridurti, kad neretai patį kraštotyros muziejaus steigimą inspiravo ar lydėjo siekis įamžinti konkretų istorinį įvykį ir muziejaus gimimas tapdavo iškalbingu kolektyvinės atminties aktyvavimo aktu. Pavyzdžiui, 1923 m. įkurto Šiaulių „Aušros“ muziejaus steigimo aktas skelbė:

1923 metais kovo mėn. 11 d., švenčiant garbingą 40 metų sukaktuvių pirmojo Lietuvos laikraščio „Aušros“ dieną, kuris garbingųjų Lietuvių Tautos veteranų: dr. Basanavičiaus Jono, dr. Šliūpo Jono, gerb p. Jankaus, p. Mikšio ir k. pastangomis 1883 metais kovo 15 dieną, sunkiausiais Lietuvių Tautai priespaudos laikais, Mažosios Lietuvos ribose, buvo atspausdintas. [...] Tą garbingą ir brangią valandą minint, Šiaulių Apskritis Valdyba [...] nutarė: nuo šio akto sudarymo dienos steigti prie Šiaulių Apskritis Valdybos „Aušros“ muziejų, kur bus tal-

²⁸ Rokiškio kraštotyros draugijos aplinkraštis mokytojams, 1933-01-27, in: *Rokiškio muziejaus archyvas*, (toliau – RMA).

²⁹ „Nuostabi „Alkos“ istorija“, in: *XX amžius*, Kaunas, 1936-12-17, Nr. 149, p. 5.

³⁰ Augustinas Gričius, „Alkos muziejus Telšiuose“, in: *Lietuvos aidas*, Kaunas, 1935-03-30, Nr. 74, p. 6.

pinami brangūs mūsų Tautai, kaip iš gilios senovės, taip ir iš „Aušros“ laikų, dokumentai, atsiminimai, teipogi ir visi kiti istorijos bei kultūros reikšmės turintieji daiktai.³¹

Taigi „Aušros“ muziejaus kūrimą ženklino siekis įamžinti aušrininkų atminimą ir priminti nacionalinio judėjimo istoriją.

Panevėžio kraštotyros muziejus buvo iškilmingai atidarytas 1925 m. sausio 18 d. – kaip skelbė muziejaus atidarymo aktas, – „seniausiame Panevėžio miesto name, dienoje dviejų metų Klaipėdos krašto atvadavimo sukaktuvių apvaikščiojimo“, minint Klaipėdos sukilimo antrąsias metines³². Po dvejų metų Panevėžio gimtajam kraštui tirti draugijoje „gyvas diskusijas“ sukėlė idėja „statyti paminklą muziejaus namų pavidale“³³ Lietuvos nepriklausomybei paminėti, nes artėjo nepriklausomybės dešimtmečio jubiliejus.

Lietuvos valstybei 1928 m. švenčiant savo dešimtąjį gimtadienį, Galauinė rašė apie Lietuvoje kilusią „muziejomaniją“ – kraštotyros muziejų steigimo bumą. Esą

vienur jie steigiami dėl to, kad „kaip tai netikėtai“ susirinko tinkamos medžiagos, kitur – kad neatsiliktų nuo mūsų kultūrinio gyvenimo centro – Kauno, dar kitur – kad atsirado asmuo, karštai pamėgęs mūsų senovės paminklus ir tuo savo pamėgimu sugebėjęs patraukti kitus. Kartais muziejaus steigimo idėja išdygsta dėl savo gyvenamos Lietuvos srities kultūros išskėlimo: Dzūkija nenori pasirodyti atsilikusi nuo Aukštaitijos ir steigia „Dzūkų muziejų“ Lazdijuose. Šiauliuose steigiamas „Aušros“ muziejus, kuris nori apimti ir Žemaičių sritį; žemaičiai tuojau sukruoto „atsidalyti“ – steigia muziejų Telšiuose.³⁴

Kai Galauinė rašė šiuos žodžius, neseniai buvo įkurtas dar vienas muziejus – Biržų apskrities taryba 1928 m. vasario 16 d. „Lietuvos Nepriklausomybės 10-ties metų sukaktuvėms paminėti, tautos senovei nušviesti, praeičiai pažinti ir senovės liekanoms globoti“ iškilmingai atidarė Biržų muziejų³⁵.

Impulsas steigti naujus muziejus tapo ir Vytauto Didžiojo jubiliejinių metų kampanija 1930 m. Tada net tik centrinis Vytauto Didžiojo komite-

³¹ Šiaulių „Aušros“ muziejaus steigimo aktas, in: ŠAMA.

³² S. B., „Muziejaus atidarymas“, in: *Panevėžio balsas*, 1925-01-22, Nr. 4, p. 1.

³³ J. S-čius, „Panevėžio gimtajam kraštui tirti draugijos susirinkimas“, in: *Panevėžio balsas*, 1927-02-03, Nr. 5, p. 2.

³⁴ Paulius Galauinė, „Muziejų steigimo klausimu“, in: *Lietuvos aidas*, Kaunas, 1928-05-11, Nr. 82, p. 3.

³⁵ Antanas Seibutis, „Biržų krašto muziejui „Sėla“ – 80 metų“, in: *Antano Seibučio asmeninis archyvas*.

tas nusprendė įamžinti Vytauto Didžiojo atminimą pastatydamas jo garbei muziejų Laikinojoje sostinėje. Inicijatyvų muziejaus kūrimo pagalba įamžinti Vytauto Didžiojo atminimą netrūko ir provincijoje. Pavyzdžiui, Vytauto Didžiojo komiteto Klaipėdos skyriuje gimė sumanymas uostamiestyje pastatyti Vytauto Didžiojo muziejų ir 1930 m. liepą Klaipėdos uosto direkcija šiam tikslui komitetui net perleido žemės sklypą tvirtovės aikštėje³⁶. Tais pačiais metais Mažeikių apskrities senovės pažinimo mėgėjų kuopa įsteigė muziejų, pavadintą „Mažeikių Vytauto Didžiojo Archeologiniu ir etnografiniu laisvės muziejumi“³⁷. Šiauliuose muziejus jau veikė, tad 1930 m. rugšėjo 8 d., minint Vytauto Didžiojo karūnacijos dieną, „Aušros“ muziejaus sodelyje buvo iškilmingai atidarytas Vytauto Didžiojo atminimui skirtas „baublys“³⁸. Šį „baublį“, sekdami Dionizo Poškos baublio pavyzdžiu, muziejaus talkininko, kraštotyrininko Vlodo Trinkos paragintas padarė Aukštelkės kaimo jaunimas iš Kurtuvėnų girioje augusio ažuolo³⁹. Tais pačiais metais ir Utenoje buvo įsteigtas kraštotyros muziejus⁴⁰. Taigi pats kraštotyros muziejaus kūrimas ar statyba neretai tapdavo simboliniu vienos ar kitos sukakties įamžinimo, kolektyvinės atminties konstravimo aktu.

Kolektyvinės atminties praktika. Kraštotyros muziejai pretendavo tapti tautos istorijos naratyvo liudijimo ir kolektyvinės atminties puoselėjimo vietomis. Kaip jiems sekėsi? Bandydami atsakyti į šį klausimą pradėsime nuo žvilgsnio į kraštotyros muziejų rinkinius. Kokias muzealijas pastarieji rinko? 1933 m. Rokiškio kraštotyros draugija, kreipdamasi į viršaičius ir seniūnus, pastaruosius pirmiausia ragino atkreipti dėmesį „į įvairias iškaseņas, kurios dažnai pasitaiko bedirbant laukus, bekasant griovius, bevežant žvyrių. [...] Todėl kad žemėse guli užkasta mūsų praeitis, mūsų istorija, ji knygoje dar nesurašyta“. Kartu raginta surinkti Pirmojo pasaulinio karo „įvairias liekanas, te jos mūsų vaikams pasakys kiek mūsų kraštas iškentė, kiek matė įvairių okupantų“ ir, suprantama, kaupti tai, ką galėtume pavadinti etnokultūrinio palikimu – „senesnius mūsų žmonių įrankius, pa-

³⁶ „Klaipėdoj statomas Vytauto Didžiojo muziejus“, in: *Lietuvos aidas*, Kaunas, 1930-07-19, Nr. 162, p. 1.

³⁷ „Į visuomenę“, in: *Senovė*, Kaunas, 1930, Nr. 3, p. 2.

³⁸ Alf. L-s, „Kaip šiauliečiai šventė rugšėjo 7 ir 8 d.d.“, in: *Mūsų momentas*, Šiauliai, 1930-09-14, Nr. 26, p. 1.

³⁹ Pelikšas Bugailiškis, *Gyvenimo vieškeliais*, p. 381.

⁴⁰ Utenos muziejaus direktoriaus Antano Namiko raštas Švietimo ministerijos Kultūros reikalų departamentui, 1939-06-10, in: *Utenos muziejaus archyvas*, (toliau – UMA).

dargus išeinančius jau iš mados“, kurie gali priminti „mūsų vaikų vaikams kaip jų tėvų gyventa, kuo dirbta“, ir „tautiškų drabužių namie austų, namie gamintų ir įvairiais raštais išrašytų“⁴¹. Kraštotyrininkų, užsibrėžusių papasakoti tautos istoriją, dėmesys pirmiausia kryo į archeologinį ir etnokultūrinį palikimą bei tai, kas liudijo nacionalinio judėjimo istoriją. Kretingos kraštotyros muziejaus organizatorių visuomenei skirtame atsišaukime, raginančiame rinkti muziejui eksponatus, vardijant daiktus, kurie jais galėtų būti, buvo nubrėžta tarsi istorinio naratyvo linija: proistorė – viduramžiai (juos turėjo liudyti „senovės liekanos“), „svetimųjų viešpatavimo gadyne“ („nesena praeitis: rusų valdymas, vokiečių okupacija, bolševikų invazija, bermontininkų užplūdimas ir lenkų puolimas“) ir „savo valstybės kūrimas“ („partizanų kovos priemonės ir jų ginklai; kovų, priešų, partizanų atvaizdai, tipai, atsišaukimai, įsakymai, komitetai, antspaudai, įvairūs dokumentai, statistikos žinios, aktai, veikėjų atvaizdai“)⁴².

Kraštotyros muziejų ekspozicijos kūrėsi stichiškai. Kazys Sideravičius taip prisiminė „Alkos“ muziejaus pradžia:

Ekspوناتai primityviose lentynose buvo kraunami be jokios tvarkos, teisingiau – be sistemos. Ilgokai įrodinėjau Geniui, kad reikia juos sisteminti. Pagaliau pats atrinkau archeologinius bei istorinius daiktelius ir sudėliojau juos chronologine tvarka, suskirsčiau monetas, kurios tilpo viename staliukyje – vitrinoje. Taip muziejuje atsirado pirmas skyrius – istorija.⁴³

Minėtą ekspozicinį chaosą, kuris buvo daugelyje kraštotyros muziejų, sąlygojo tiek entuziastų profesionalumo stoka, tiek tinkamų sąlygų kraštotyros muziejaus veiklai stygius. Dažniausiai prisiglaudęs keliuose kambarėliuose kampininko teisėmis, muziejus siekė parodyti lankytojui visa, ką turėjo. 1930 m. Biržų kraštotyros muziejus glaudėsi dviejuose kambarėliuose, kuriuose eksponuoti archeologiniai radiniai iš Biržų apylinkių, numizmatikos (1930 m. išlietame muziejaus aprašyme rašyta: „Yra bent šešiolikos buvusių pavergtos Lietuvos valdovų pinigai. Auksiniai, sidabriniai ir paprasti variniai; rūpestingai po stiklu ant minkštos gelumbės suguldyti, atgyvenę savo amžių, kaip ir jų valdovai ir vartotojai, ramiai sau guli ir ilsis“),

⁴¹ Rokiškio kraštotyros draugijos aplinkraštis viršaičiams ir seniūnams, 1933-01-27, in: RMA.

⁴² Rinkime Kretingos muziejui medžiaga, [Lietuvos archeologiniams ir etnografiniams senovės kultūros paminklams apsaugoti Kretingos apskrityje komiteto atsišaukimas], Kretinga, 1935, in: *Kretingos muziejaus archyvas*.

⁴³ Kazys Sideravičius, Apie „Alkos“ muziejų: [Atsiminimai], 1970, in: ŽMAA.

senovinių ginklų, liaudies meno ir filatelijos rinkiniai. „Istorijos skyriuje“ lankytojai galėjo išvysti „spaudos draudimo laikų knygų, vokiečių okupacijos laikų skelbimų, bylų, raštų, fotografijų iš pabėgėlių Jaltoje ir Voroneže gyvenimo; kompletus laikraščių: Biržų Žinių, Biržiečių Balso, Vienybės, Pavasario“. Greta kalvio darbo kryžių ant sienos kabėjo Vytauto Didžiojo paveikslas reprodukcija, o gamtos skyriuje buvo 90 gyvūnų iškamšų – muziejus ypač didžiavosi 176 kilogramus svėrusio šerno iškamša, tvirtindamas, kad „su šerno pasirodymu muziejaus lankymas bent penkis kartus padaugėjo. Net ir pačiam šernui lankytojai sudarė pavojų: kiekvienas norėjo jį paglostyti ir išpešti atminimui vieną ar kitą šerno šerį“⁴⁴.

Panašiai atrodė ir kitų kraštotyros muziejų ekspozicijos. Ketvirto dešimtmečio viduryje Augustinas Gričius pastebėjo, kad esą

dažname mūsų apskrities mieste rasi senovės mėgėjų sukalėdotą didesnę ar mažesnę įvairių senienų rinkinį. Rasi senų dokumentų pluoštą, keletą senų paveikslų, liaudies meno pavyzdžių, iškasenų ir kt. daugiau ar mažiau vertingų muziejinių daiktų.⁴⁵

Panevėžio mokytojų seminarijos kraštotyros muziejus buvo įsikūręs keturiuose kambariuose, o eksponatai buvo išdėstyti keturiuose skyriuose: archeologiniame etnografiniame, lietuvių kalbos ir lietuvių bei visuotinės literatūros, metodikos, pedagogikos ir pedagoginės praktikos. Archeologiniame etnografiniame skyriuje –

dievuliukai, kryžių monstrancijos, margučiai, būgnai, puodai, puodynės ir kita ūkininkų ir šeimininkų padarynė, archeologijos ir geologijos rinkiniai, kiek numizmatikos, retų dokumentų rinkinys, senos knygos, [...] abrozai su abrozdeliais, kvietelių rinkinėlis, žiedų, karolių ir k[itos] kolekcijos, banginio šonkaulis ir stuburkaulis (mano [muziejaus kūrėjo Petro Būtėno, – D. M.] 1932 m. nupirktas iš Klaipėdos muziejaus), senosios Kauno pilies degėsiai, Vezuvijaus lava, gintaro pavyzdžiai, kaladinis avilys.⁴⁶

Be to, Panevėžio kraštotyros muziejuje buvo

gausus draudžiamųjų laikų lietuviškos literatūros skyrius, anų laikų viršaičių, vaitų ir įstaigų antspaudų ir ženklų skyriai, muzikos instrumentų, jų tarpe unguorio oda aptemptas ragas. 1863 m. sukilėlių kepurė, labai panaši į vienos kor-

⁴⁴ Jokūbas Mikelėnas, *Biržų muziejus*, Biržai, 1930.

⁴⁵ Augustinas Gričius, „Alkos muziejus Telšiuose“, in: *Lietuvos aidas*, Kaunas, 1935-03-30, Nr. 74, p. 6.

⁴⁶ Petras Būtėnas, „Tautotyros ir senienų rinkimo draugija Panevėžio mokytojų seminarijoje“, in: *Lietuvos mokykla*, Kaunas, 1938, Nr. 10, p. 623.

poracijos uniforminę kepurę, ir sukilėlių diržų sagtys. Gausus rūpintojėlių ir visokių šventųjų skyrius, panevėžiškių „dievų susirinkimu“ pramintas.⁴⁷

Muziejuje atsidūrė ir garsaus Panevėžio apylinkėse knygnešio Bataičio kiemo vartų tuščiaaviduris stulpas, „nuo rusų žandarų išsaugojęs šimtus tūkstančių lietuviškos dvasios peno egzempliorių“ – jame knygnešys slėpė lietuvišką spaudą. Šiame muziejuje buvo ir vyskupui Teofilui Matulioniui skirtas skyrelis, pasakojantis apie pastarojo pastoracinę veikla Sovietų Sąjungoje, kalėjimą Solovkų lageryje⁴⁸. Būtų galima pridurti, kad vyskupui skirtas kraštotyros muziejaus skyrelis buvo išimtis kraštotyros muziejų fone, o krikščioniškos kultūros tematika šiuose muziejuose atsispindėjo tik sakralinės tematikos tautodailės dėka.

Kaip prisipažino Bugailiškis, Šiaulių „Aušros“ muziejaus ekspozicijos iš pradžių dėl vietos stokos taip pat „nepasižymėjo nei originalumu, nei reikiamu tikslingumu“. Tai esą suprato patys kraštotyrininkai, kurie stengėsi „pateikti lankytojams iš per daug margų rinkinių vaizdingesnius ir tipiškescnius objektus ar jų kompleksus“, kuriems paaiškinti be įprastų užrašų buvo pridedama „dar sentencijų, posmų iš liaudies kūrybos“. Nuoseklesnis rinkinio pristatymas atsirado tik po kelių metų⁴⁹. Šiaulių „Aušros“ muziejuje surinkti eksponatai ekspozicijoje buvo išdėstyti sugrupuoti skyriais. Ketvirto dešimtmečio pabaigoje šio muziejaus ekspozicijoje buvo: archeologijos skyrius (demonstruota apylinkių proistorė), etnografijos skyrius (lankytojai supažindinti su žemės ūkiu ir darbo įrankiais, namų apyvokos daiktais ir baldais, keramika, transportu, liaudies menais ir t. t.), gamtos skyrius, meno skyrius, vietos įmonių technikos ir produkcijos skyrius (pasakojantis apie vietos pramonę ir amatus) bei istorijos skyrius. Pastarajame, kaip prisimena muziejaus vadovas Bugailiškis, buvo demonstruojama:

1. Senovės ginklai, kardai, durklai, šarvai, šarviniai marškiniai, sviediniai ir kt.;

2. 1831 m. ir 1863 m. sukilimų paminklai – atskiras kambarys su sukilėlių ginklų ir aprangos, paveikslų, portretų, fotonuotraukų, sukilėlių gamintų kalėjimuose ir tremtyje dirbinių, suvenyrų paroda;

3. Feodalizmo laikotarpis – dvikovų pistoletas, fanatiko vienuolio dygliuotasis diržas, „metelanga“ medinė lentelė, XIX a. kabinta ant kaklo mokiniui už lietuvių kalbos vartojimą mokykloje vietoje reikalaujamos lenkų;

⁴⁷ J. K. Beleckas, „Panevėžio muziejuje archeologiniai pinigai skaitomi centneriais“, in: *Lietuvos aidas*, Kaunas, 1938-01-29, Nr. 45, p. 9.

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ Pelikšas Bugailiškis, *op. cit.*, p. 386.

4. Baudžiava – egzekucijos įrankiai, rekrūtų kaladė, jų plakimo lovys, baudžiauninkų pardavimo, vestuvėms leidimo ir kt. dokumentai;
5. Lietuvos – Lenkijos karalių portretai;
6. Lietuvos valstybės herbas (Vytis) įvairiais istorijos laikotarpiais (senovės dokumentų ir fotonuotraukų montažas);
7. Lietuvos numizmatika;
8. Vokiečių okupacija 1915–1917 m. (egzekucijos suolai su įtaisais, okupantų spaudiniai);
9. Šiaulių apygardos visuomeninių ir visuomeninio sąjūdžio galerija (fotonuotraukos).⁵⁰

Reiktų pažymėti, kad nuoseklus istorinio naratyvo įkūnijimas ekspozicijos pagalba kraštotyros muziejuje buvo daugiau išimtis nei taisyklė, ir Šiaulių „Aušros“ muziejus buvo vienas iš nedaugelio, kur šį principą bandyta įkūnyti. Tai, kad nuoseklus istorinio naratyvo įkūnijimas ekspozicijoje buvo retas, susiklostė dėl dviejų priežasčių. Viena, kaip jau minėta, patys kraštotyrininkai pirmaeilį savo uždaviniu laikė rinkinių gausinimą. Antra, pilnavertei kraštotyros muziejų veiklai dažnai trūko elementarių sąlygų. 1937 m. valdžios oficiozas taip įvardijo kraštotyros muziejų problemas:

Muziejus tvarko beveik visur tik vienas žmogus, kuris tuo pačiu laiku yra muziejaus vedėjas, inventorizatorius, prižiūrėtojas, aiškintojas, eksponatų rinkėjas ir t. t. [...] Savivaldybės muziejus paremia gana šykščiai, kai kur skirdamos tam tikslui per metus vos 300 litų. [...] tuo tarpu nemažai trukdo ir pakenčiamų patalpų nebuvimas. Savivaldybės muziejams yra paskyrusios dažniausiai tik du ar tris kambarėlius, kuriuose tenka sutalpinti viską. Tie du kambarėliai beveik visur yra ir pats muziejus, ir sandėliai. [...] Lankytojas randa eksponatus sukimštus maždaug kaip silkes statinėje.⁵¹

Taigi kraštotyros muziejams tiesiog trūko sąlygų lankytojams pateikti lietuviško nacionalizmo lūkesčius atliepiančių nacionalinės istorijos pasakojimą apie Lietuvos valstybingumo ir lietuvių tautos raidą, bet ne ambicijų tai padaryti. Kad tokio siekio būta, liudija kraštotyros muziejų rinkinių pobūdis.

Amžininkai pastebėjo, kad kraštotyros muziejuose dominavo etnografinio ir archeologinio pobūdžio eksponatai⁵². Tai sąlygojo tiek tai, kad skubėta rinkti nebūtin iškeliaujančio senojo kaimo palikimą, tiek tai, kad etnogra-

⁵⁰ *Ibid.*, p. 387–389.

⁵¹ mr. „Mūsų provincijos muziejai“, in: *Lietuvos aidas*, Kaunas, 1937-07-24, Nr. 330, p. 5.

⁵² K. Dambrauskas, „Po žemaičių muziejus pasižvalgius“, in: *Gimtasai kraštas*, Šiauliai, 1936, Nr. 10–12, p. 562–566.

finis palikimas ir archeologiniai radiniai buvo tai, kas iš gyvenamos aplinkos galėjo greičiausiai patekti į muziejaus rinkinius. Greta dominuojančio intereso etnografiniam ir archeologiniam palikimui, ketvirto dešimtmečio viduryje buvo ryškios kai kurių muziejų „specializacijos“ – Marijampolės „Sodžiaus muziejus“ garsėjo etnografinių audinių rinkiniu. Taip muziejaus organizatoriai siekė „išpropaguoti miesto ir sodžiaus gyventojų tarpe mūsų liaudies meno vertę“⁵³. 1935 m. Šiaulių „Aušros“ muziejų aplankiusiam Jurgiui Savickiui atrodė, kad „ypatingos reikšmės muziejaus vadovybės skiriama istorijai ir etnografijai, ypač šiai pastarajai“⁵⁴. Ne tik Šiaulių, bet ir Telšių muziejus pirmiausia pildė etnografinius rinkinius. Tuo tarpu Utenos kraštotyros muziejus pirmiausia turtėjo archeologiniais eksponatais⁵⁵. Vieną ar kitą preferenciją kaupiant muziejinius rinkinius dažnai sąlygojo asmeniniai muziejaus steigėjų interesai. Galaunės žodžiais tariant, „rinkimas didele dalimi parėjo nuo muziejaus vedėjo bei bendradarbių asmeniškų pamėgimų“⁵⁶. Todėl nenuostabu, kad „Sodžiaus muziejaus“ steigėjais buvę Suvalkijos ūkininkai pirmiausia gręžėsi į tautodaile, o diplomuotam archeologui, Utenos kraštotyros muziejaus steigėjui mokytojui Antanui Namikui arčiausiai širdies buvo archeologiniai eksponatai⁵⁷. Tačiau greta išvardytų utilitarių priežasčių, lėmusių dėmesingumą etnografijai ir archeologijai, buvo ir ideologinė priežastis – etnografiniai ir archeologiniai eksponatai buvo reikalingi siekiant muziejaus ekspozicijoje pasakoti lietuvių tautos istorijos naratyvą. Kraštotyrininkų orientaciją į tautos istorijos naratyvą liudijo ir pastarųjų dėmesingumas tiems eksponatams, kurie pasakojo tautos nacionalinio išsivadavimo istoriją – kovas su caro valdžia XIX a. (1831 ir 1863 m. sukilimai), baudžiavą, knygnešius, lietuvių tautinį atgimimą, nepriklausomybės kovas ir t. t. primenantys muziejiniai artefaktai.

Svarstant kraštotyros muziejų vaidmenį ir įtaką atminties kultūrai vietos bendruomenėse, reikėtų atsakyti ir į klausimą, ar pastarieji išties buvo veiksmingas kolektyvinės atminties konstravimo instrumentas. Trumpai

⁵³ P. Janonis, „Marijampolės „Sodžiaus muziejus“ pradėjo dešimtuosius metus“, in: *Suvalkų kraštas*, Marijampolė, 1939-05-06, Nr. 18, p. 4.

⁵⁴ Jurgis Savickis, „Šiaulių „Aušros“ muziejų aplankius“, in: *Naujoji Romuva*, Kaunas, 1935, Nr. 40, p. 722.

⁵⁵ Pelikšas Bugailiškis, „Kraštotyros muziejai ir jų uždaviniai“, p. 390.

⁵⁶ Paulius Galaunė, Įvairios mintys ir žinios apie Lietuvos kraštotyros muziejus, [~1946], in: *Adelės ir Pauliaus Galaunių namai*, R-790.

⁵⁷ Utenos muziejaus direktoriaus Antano Namiko raštas Švietimo ministerijos Kultūros reikalų departamentui, 1939-06-10, in: *UMA*.

tariant, derėtų atsakyti į klausimą, ar kraštotyros muziejai provincijoje išties buvo lankomi, ar buvo tik „muziejai – sandėliai“. Statistika liudija kraštotyros muziejų naudai: per penkmetį (1926–1930) Laikinosios sostinės M. K. Čiurlionio galerija sulaukė 19 497 lankytojų, o Šiaulių „Aušros“ muziejų per pusšestų metų (1927–1932) aplankė 22 678 svečiai. Biržų muziejus vien 1933 m. sulaukė 11 786 lankytojų⁵⁸. 1934–1935 m. Biržų muziejų aplankė 28 000, Šiaulių muziejų – apie 17 000 lankytojų. Reikėtų pridurti, kad kraštotyros muziejai lankytojams paprastai būdavo atviri tik kelis kartus per savaitę⁵⁹. Per penkiolika M. K. Čiurlionio galerijos (vėliau tapusios Vytauto Didžiojo kultūros muziejumi) veiklos metų ją aplankė 45 000, o „Aušros“ muziejus per devynerius metus (iki 1937 m.) sulaukė 49 000 lankytojų⁶⁰. Tai gi lankytojų skaičiumi provincijos muziejai pranokdavo net centro muziejus.

Kebliau atsakyti į klausimą, kokią refleksiją amžininkams sukeldavo apsilankymas kraštotyros muziejuje. 1935 m. Šiaulių „Aušros“ muziejuje apsilankęs Savickis taip aprašė savo įspūdžius:

Istoriniame skyriuje keletas kryžiuočių kardų ir šarvų iš XIV a., Vytauto ir kitų Lietuvos Didžiųjų kunigaikščių pinigai. Ypatingai įdomus paskutiniųjų Lietuvos sukilimų prieš rusus skyrius. 1831 ir ypač 1863 metai, surinktų originalių dokumentų ir tada vartotų ginklų šviesoje, prieš žiūrovo akis atsiveria kaip gyvi. Bangu darosi žiūrėti, su kokiais menkais ginklais tuokart lietuviai pasipriešino milžiniškai dvigalvio aro imperijai! Ant ilgų kotų užmauti kalvio nukalti iešmai ir atlenkti dalgiai – štai ginklai, kuriais ne kartą buvo išblaškyti iki dantų ginkluoti maskolių batalionai! Sukilėlių šaunamųjų ginklų tarpe matome dvaruose užsilikusią iš XVI a. arkebūzą ir tokio pat amžiaus titnagu įskeliamą pištalieta, kulkoms lieti įtaisus ir sukilimo organizatorių spausdintus lietuviškus atsišaukimus su liepsnojančiais ar pusiau perlaužtais kryžiais, tai vis ženklai, kad sukilėliai eina mirti ne tik už protėvių tėvynę, bet ir už tikybą. Graudingą vaizdą sudaro į Sibirą tremiamų ištisų šeimų ir nusmerktų mirti sukilėlių originalūs atvaizdai.⁶¹

Tai plataus kultūrinio akiračio lietuvių diplomato ir rašytojo refleksija, tačiau kokias refleksijas muziejaus apsilankymas sukeldavo plačiausio visuomenės sluoksnio – valstietijos atstovams? Kokius jų kolektyvinės atminties vaizdinius suaktyvindavo?

Šiaulių „Aušros“ muziejaus kronikos 1938 m. vasario 24 d. įrašas skel-

⁵⁸ „Muziejų lankytojai ir jų veidas“, in: *Gimtasai kraštas*, Šiauliai, 1934, Nr. 1, p. 55.

⁵⁹ Peliksas Bugailiškis, *op. cit.*, p. 390.

⁶⁰ Peliksas Bugailiškis, *Gyvenimo vieškeliais*, p. 392.

⁶¹ Jurgis Savickis, *op. cit.*, p. 722.

bia, kad tądien muziejų aplankė Vaškonių kaimo jaunųjų ūkininkų ratelio ekskursija, kuri

apžiūrėjo Etnografijos, Istorijos skyrius, apžiūrėjo išstatytus paveikslus ir Pedagoginį skyrių. [...] Labai domėjosi etnografija ir paukščių bei žvėrelių iškamšomis. Domėtasi ir archeologija, ypač senovės ginklais ir šarvais. Iš etnografijos ypač domėtasi kaimiško kampelio įrengimu, įrankiais alui daryti ir margučiais. Prie jaunųjų ūkininkų ekskursijos buvo prisidėję keli senesni ūkininkai. Jie daugiau domėjosi įvairiais žemės dirbimo įrankiais, daugiau istorijos skyriumi ir ypač senoviškais ginklais iš 1863 metų sukilimo. Taip pat nemaža domėtasi egzekucijos loviu ir baudžiamuoju suolu.⁶²

Iš šio ir panašių iškalbingų laikmečio liudijimų apie visuomenės reakciją į muziejus ekspoziciją ir rinkinius matyti, kad lankytojus pirmiausia domino tai, kas siejosi su pastarųjų komunikacine atmintimi – sąlygota betarpiškos patirties ar perimtų iš vyresnės kartos istorinių vaizdinių. Vals tiečio atmintis buvo beveik išimtinai užpildyta komunikacinės atminties dimensijų apibrėžtų vaizdinių. Kraštotyros muziejuose tai reprezentavo, pavyzdžiui, baudžiamos ir 1863 m. sukilimo vaizdiniai. Reikėtų pridurti, kad baudžiamos laikų ir 1863 m. sukilimų vaizdiniai dar buvo labai ryškūs kolektyvinėje valstietiškos visuomenės atmintyje. Šie vaizdiniai buvo seniausi valstiečių komunikacinėje atmintyje. Net buvo galima rasti gyvų baudžiamos ar sukilimo meto liudytojų ir kraštotyrininkai tuo naudojosi skubėdami surinkti šią „gyvąją atmintį“. Šiaulių kraštotyros draugija „artimesniems ryšiams su vietos žmonėmis ir paruošiamajam mokslinio tyrimo darbui“ plačiai naudojosi anketomis. Absoliuti dauguma jų buvo etnografinio pobūdžio (pavyzdžiui, anketos „Kūlimas“, „Kaimo higiena“, „Vyžos ir naginės“, „Senovės linų ūkis ir jo papročiai“ ir t. t.) ir tik pora iš jų susijusios su kolektyvine atmintimi – anketos „Baudžiamos gadynė“ ir „Spaudos draudimo bei vėlesnių laikų buvusieji mokytojai (daraktoriai), to meto slaptosios lietuviškos mokyklos ir valdinės rusiškos“⁶³.

1863 m. sukilimo atmintis buvo ryškiai reprezentuojama Šiaulių „Aušros“ muziejuje. Čia 1933 m. gruodžio 3 d. buvo iškilmingai atidaryta 1863 m. sukilimo 70-mečiui skirta paroda. Atidarymo kalboje Bugailiškis „nušvietė sukilimo priežastis ir reikšmę atgimstančiai Lietuvai“. Iškilnėse dalyvavo trys Šiauliuose gyvenantys buvę sukilėliai, o vienas jų, rašytojas, knygne-

⁶² Šiaulių „Aušros“ muziejaus kronika 1930–1939, Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejus, 1998, p. 89.

⁶³ Pelikšas Bugailiškis, *op. cit.*, p. 403–405.

šys, visuomenės veikėjas Juozas Miliauskas-Miglovara ir atidarė parodą nuimdamas durų juostelę. Apie 500 parodos eksponatų – sukilėlių portretų, ginklų, leistų atsišaukimų, asmeninių daiktų, liudijančių sukilėlių kalinimą katorgoje ar gyvenimą tremtyje, kraštotyrininkai surinko Šiaulių, Panevėžio, Kėdainių apskrityse, aplankę apie 90 šeimų. Tądien Šiaulių mergaičių gimnazijoje prof. Augustinas Janulaitis skaitė paskaitą „1863 m. revoliucija Lietuvoje“, kurioje sukilimas buvo įvardytas kaip kova prieš nekenčiamą caro režimą⁶⁴.

Atminties apie 1863 m. sukilimą puoselėjimui tarnavo ir kraštotyrininkų leidžiamame žurnale *Gimtasai kraštas* pasirodžiusios publikacijos⁶⁵. Šiauliečiai kraštotyrininkai suvaidino svarbų vaidmenį nepriklausomybės paminklo Sukilėlių kalnelyje Šiauliuose statybos istorijoje – vietoje, kur caro valdžia įvykdė mirties bausmę sukilėliams ir pastarieji buvo užkasti. Interesą XIX a. sukilimams nulėmė ir kolektyvinės atminties rėmai, pavyzdžiui, tautosakos pateikėjais dažnai tapdavo tie, kurie „atsimena lenkmečius“⁶⁶. Šiaulių kraštotyros draugijos rengtose ekspedicijose greta etnografinių duomenų, papročių užrašinėti ir žmonių atsiminimai apie istorijos įvykius – tarp jų būdavo ir apie 1831 ir 1863 m. sukilimus, baudžiamos metą⁶⁷. Šios draugijos istorijos sekcijos dėka 1863 m. sukilėlių mūšio vietoje Biliūniškės k., Papilės valsčiuje iškilo paminklas⁶⁸. Tokiomis iniciatyvomis kraštotyrininkai, peržengę savo muziejaus ribas, dalyvavo kolektyvinės atminties konstravime ir vietos bendruomenių palaikyme.

Vietos bendruomenės kolektyvinės atminties puoselėjimui kraštotyrininkai siūlė pasinaudoti iš Skandinavijos nusižiūrėta oro muziejaus (skansen) idėja. Kraštotyrininkai oro muziejais žavėjosi dėl jų „aiškumo“ eiliniam lankytojui, nes ten „daiktai užlaikomi tokioje tvarkoje, kokioje jie buvo vartojami kasdieniniame žmonių gyvenime“, tad įžengus į taip sutvarky-

⁶⁴ Jm, „Įdomi sukilimo paroda Šiauliuose“, in: *Įdomus mūsų momentas*, Šiauliai, 1933-12-10, Nr. 48, p. 3; „Muziejų parodos ir visuomenė“, in: *Gimtasai kraštas*, Šiauliai, 1934, Nr. 1, p. 56.

⁶⁵ Gabrielė Petkevičaitė, „1863 metai“, in: *Gimtasai kraštas*, Šiauliai, 1934, Nr. 1, p. 39–42; V. B., „Kun. Mackevičiaus mirtis“, in: *Gimtasai kraštas*, Šiauliai, 1934, Nr. 1, p. 42; Gabrielė Petkevičaitė, „1863 metų tremtinių vargai“, in: *Gimtasai kraštas*, Šiauliai, 1934, Nr. 1, p. 43–44; Marijona Čilvinaitė, „Knygnešio V. Petraičio pasakojimai apie knygų nešimą ir 1863 m. sukilimą“, in: *Gimtasai kraštas*, Šiauliai, 1934, Nr. 3–4, p. 179–180.

⁶⁶ Jurgis Dovydaitis, „Iš tautosakininko dienyno“, in: *Gimtasai kraštas*, Šiauliai, 1935, Nr. 7–8, p. 380–382.

⁶⁷ Peliksas Bugailiškis, *op. cit.*, p. 400–401.

⁶⁸ *Ibid.*, p. 402.

tą muziejų, „žiūrovui netenka padėti daug pastangų, kad įgytų supratimą apie senovės daiktų reikšmę, nes prieš akis atsistoja aiškus vartojamų daiktų vaizdas“⁶⁹. Oro muziejaus idėja kraštotyrininkus traukė ir kaip kolektyvinės atminties formavimo instrumentas, kuriuo galima aktyviai naudotis puoselėjant atminties kultūrą bent kiekviename bažnytkaimyje. Pavyzdžiui, Končius siūlė iš savininkų išpirkti „senoviškesnius [...] trobesius, o gal net ištisas sodybas, ar gaminti suneštines sodybas“, kurie su visuomenės pagalba netruktų virsti muziejeliais. O iš savininkų dar ir kokį hektarą žemės prie šių pastatų nupirkus, „susidarytų apylinkės jaunuomenės mėgiama lankymo vieta“, kur esą „seni pipkioriai apie išgyventus laikus, apie savo padangės praeitį pasišnekėtų, o senos verpėjos-audėjos apie skietus – nytis, bliūdus – šaukštus prisimintų“. Tikinta, kad ir priežiūra tokių sodybų būtų nesunki, nes šią prievolę netruktų prisiimti „garbingas, savų patikėtas seniūnas, kilnus pradžios mokyklos mokytojas, mylįs gimtąjį kraštą darbštus šaulys“, o eksponatų patys žmonės „prineštų [...] tiek, kad priseitų žinovus kviestis, norint atrinkti vertingiausias siūlomas dovanas“. Įtikinėta, kad

bet kuris šaulių būrys turi turėti savo saugomą jei ne sodybą, tai bent trobesį. Čia kaimo vaikų švietėjas atvestų mokyklų vaikučius senovės pasižiūrėti, praeitį pamilti. Čia prieglaudą gautų tolimas, norįs kraštą pažinti, pakeleivis. Krašto mokslinis tyrinėtojas greičiau apylinkę pažintų.⁷⁰

Taip kiekviena vietos bendruomenė įgytų savo kolektyvinės atminties puoselėjimo vietą, kur tiesiogiai, bendraujant skirtingoms kartoms vyktų komunikacinės atminties perdavimas. Tokios „komunikacinės atminties pirkios“ liko tik kraštotyrininkų svajonėse.

Minėta, kad kraštotyrininkų iniciatyvos ir įtaka formuojant kolektyvinę atmintį peržengdavo kraštotyros muziejų sienas. Visuomenės kolektyvinę atmintį veikė, pavyzdžiui, kraštotyrininkų iniciatyvos saugant kultūros paveldą⁷¹. Greičiausiai įspūdingiausia kraštotyrininkų iniciatyva, peržengusi kraštotyros muziejaus sienas, buvo Dzūkų kraštotyros draugijos iniciatyva Alytaus apskrityje nuo 1935 m. pradėtos rengti Senovės dienos⁷². Pirmoji

⁶⁹ „Į visuomenę“, in: *Senovė*, Kaunas, 1930, Nr. 3, p. 2.

⁷⁰ Ignas Končius, „Oro muziejaus reikalu“, in: *Gimtasai kraštas*, Šiauliai, 1934, Nr. 3–4, p. 130.

⁷¹ Edvardas Bakonis, „Istorijos ir kultūros paminklų apsauga Lietuvoje 1918–1940 metais“, in: *Istorija*, Vilnius, 1994, t. 33, p. 18–33.

⁷² Sigita Bubėnaitė, „Alytaus kraštotyros muziejus“, in: *Mūsų kraštas*, Vilnius, 1998, Nr. 10, p. 14.

Senovės diena buvo surengta 1935 m. birželio 9–10 d. Merkinėje – pastarosios pasirinkimą lėmė jau spėjęs įsitvirtinti šio miestelio kaip „senosios Dzūkijos, vadinamojo Dainavos krašto, sostinės“ vaizdinys. Tuo pat metu Merkinėje vyko ir jaunalietuvių sąskrydis – sporto šventė. Šie renginiai sutapdinti specialiai – „Senovės diena“ rengti komiteto pirmininkas mokytojas Pranas Žilinskas tvirtino, kad taip buvo „norima sugretinti senovę su dabartimi“⁷³. Kaip šventės išvakarėse teigė Senovės dienos rengėjai, jau nuo kovo mėnesio visas Merkinės valsčius rengėsi šiai dienai:

Renkama senoviški drabužiai, papuošalai, įrankiai, padargai, juostos, audiniai ir kiti daiktai. Seniai repetuoja senovės vestuvių, pabaigtuvių, krikštynų, piemenų ir kit. scenas. Prisimenama senoviškas dainas, raudas, šokius ir visokias štukas. Dedama pastangų suorganizuoti viso valsčiaus kaimo muzikantų jungtinis orkestras, kuris pagros senoviškų šokių.⁷⁴

Buvo surengta organizuota eksponatų rinkimo kampanija – valsčius padalytas į 19 eksponatų rinkimo apylinkių, kurių kiekvienai vadovavo pradžios mokyklų mokytojai, o „darbą instruktavo“ Dzūkijos kraštotyros draugijos vadovai. Rinkti ne tik eksponatai, bet ir registruoti tautosakos teikėjai – teigta, kad visame valsčiuje suregistruotos „senutės, kurios moka raudų ir dainų“⁷⁵.

Šventės dienomis Merkinės miestelis pasipuošė – „languose pasirodė Valstybės Prezidento Antano Smetonos paveikslai, kai kur – dar Vytis, Vytauto Didžiojo, Vinco Kudirkos, Žemaitės, Daukanto paveikslai“⁷⁶. Tačiau pirmiausia į akis krito „senoviškai apsirėdę“ Merkinės ir apylinkių gyventojai, pasak spaudos, šventės dienomis „Merkinė atrodė lyg paskendusi į gilią senovę“⁷⁷. Šventėje dalyvavo ir Lietuvos prezidentas Antanas Smetona.

Svarbiausias Senovės dienų akcentas buvo „liaudies meno ir etnografijos dalykų paroda“, kurios ekspoziciją surengti padėjo išvakarėse atvykę muziejininkai ir kraštotyrininkai iš Kauno ir Šiaulių, kurių priešakyje buvo Galaunė. Merkinės valsčiaus savivaldybės namų antrame aukšte buvo surengta tautodailės paroda, kur, pasak spaudos, dviejuose erdvuose kambariuose „eksponatų [...] buvo tiek daug, kad tartum būtų buvus kokio didelio

⁷³ Pranas Žilinskas, „Merkinė. Bandytas iškelti mūsų senovę“, in: *Lietuvos aidas*, Kaunas, 1935-06-06, Nr. 129, p. 8.

⁷⁴ *Ibid.*

⁷⁵ *Ibid.*

⁷⁶ A. Dėdelė, „Senovės atbalsiai Dzūkijoje“, in: *Lietuvos aidas*, Kaunas, 1935-06-11, Nr. 132, p. 3.

⁷⁷ „Dzūkų senovės diena Merkinėje“, in: *Rytas*, Kaunas, 1935-06-11, Nr. 131, p. 2.

audimo fabriko paroda“: „įvairių juostų, senoviškų marškinių ir sijonų tiek daug, kiek buvo išstatyta šioje parodoje, dar neturi nė vienas mūsų muziejus“. Tuo pat metu žydų mokyklos pastate buvo surengta žemės ūkio ir namų apyvokos daiktų paroda, kur „būta labai retų eksponatų, net unikumų“: „iš vieno medžio išskaptuoti dubeniai, dubenėliai, lėkštės, gorčiai, geldos, kubilai, [...] medinių kastuvų, medinių šakių ir net mėšlo kablys, [...] mintuvių ir linams šukuoti šepėčių, visai medinis prietaisas alyvai spausti, [...] naktigonių piemenų maišas, atstojęs į jį įsilindusiam kartu paklodę ir antklodę, bizūnas, kuriuo būdavo plakami baudžiauninkai“⁷⁸. Pasibaigus parodai, daug jos eksponatų buvo atsirinkta Alytuje steigiamam Dzūkų muziejui, nemažai jų įsigijo ir M. K. Čiurlionio galerija.

Ši šventė virto savotiška tautiškumo artefaktų demonstracija, kad Dzūkija gali virsti ta vieta, kur galima rasti autentišką tautiškumą. Atidarydamas „tėviškės tautodailės ir archeologijos dalykų parodą“ Galaunė pabrėžė, kad „šioje parodoje išstatytuose dalykuose nematyti svetimų įtakų, seni raštai, originalios lietuviškos spalvos ir gražus jų suderinimas, gražus senovės darbas“⁷⁹. Senovės dienų metu dzūkai rodė ne tik savo materialų palikimą, bet ir vaidino publikai etnografinius papročius – Merkinės kaimai parodė senovės vestuves „su visais verkavimais ir dainomis“, rugiapjūtės pabaigtuves, senoviškus šokius.

Senovės dienose buvo ir gyvų istorijos liudytojų – tokių kaip 95 metų sulaukęs Valentinavičius iš Norulių kaimo, į šventę atėjęs „medinėje kaladėje parodai koją bevilkdamas. Mat, kai 1869 m. po penkerių metų slapstymosi rusai pačiupo jį į kariuomenę, jis rekrūtuose ilgai turėjęs tokią kaladę, kaip gyvulėlis branktą...“⁸⁰

Nors Galaunė teigė, kad Senovės dienų tikslas buvo „ištraukti iš įvairių palėpių mūsų kaimo kultūros seniausių paminklus, supažindinti su jais mūsų visuomenę ir bent dalį tų paminklų išsaugoti būsimoms kartoms“ patalpinus juos muziejuose, išties šių dienų prasmė buvo gerokai platesnė nei eksponatų rinkimas muziejų rinkiniams⁸¹. Organizuodami Senovės dienas Dzūkijos kraštotyrininkai įsitraukė į kolektyvinės atminties konstravimo kampaniją. Senovės dienų rengimas virto tradicija.

⁷⁸ A. Dėdelė, *op. cit.*, p. 3.

⁷⁹ *Ibid.*

⁸⁰ *Ibid.*

⁸¹ Paulius Galaunė, „Senovės dienas“ prisiminus“, in: *Lietuvos aidas*, Kaunas, 1937-07-14, Nr. 312, p. 4.

1937 m. birželio 20 d. Senovės diena buvo surengta Dauguose. Vieta taip pat pasirinkta neatsitiktinai – ši vietovė sieta su Vytauto Didžiojo atminimi. Taigi šventei pasirinkta vieta aktyvavo kolektyvinės atminties vaizdinius iš LDK epochos⁸².

Kraštotyrininkų iniciatyva surengtos Senovės dienos nebuvo skirtos tam, kad visuomenei pateiktų nuoseklų tautos istorijos naratyvą. Organizatorių tikslai buvo kiti – rinkdami ir visuomenei pristatydami etnografinį palikimą jie siekė ne tiek papasakoti tautos istoriją, kiek, vieno organizatoriaus žodžiais tariant, siekė „atgaivinti seną tautinę lietuvių dvasią“, slypėjusių etnografiniame palikime ir tautosakoje. Taigi į etnokultūrinį palikimą gręžtasi ieškant autentiškų, nemeluotų, svetimomis kultūrinėmis įtakomis nesuterštų tautiškumo dėmenų, teigiant, kad liaudies papročiai, tautosaka – tai „gyvas ryšys, kuris mus suriša su praeitimi, tai yra būtina sąlyga ir pagrindas, ant kurio vieno tegali augti mūsų lietuvybė“⁸³. Taigi etnokultūrinis paveldas buvo reikalingas pirmiausia kaip autentiško tautiškumo šaltinis lietuviškam nacionalizmui – todėl Senovės diena ir buvo įvardyta kaip „reikšmingas naujųjų laikų dvasios pabendravimas su praeitimi, kuri mums yra brangi ir mūsų kultūrinei ir tautinei kūrybai būtina“⁸⁴. Tuo pat metu Senovės dienos tarnavo kryptingai formuojant kolektyvinę atmintį. Pažvelgę į Senovės dienų metu tarsi nejučia išnyrančius istorinius vaizdinius, nors ir fragmentiškai, bet akcentuotus istorinius įvykius ar veikėjus, galime net nubrėžti lietuvių tautos istorijos naratyvo liniją, kuri prasideda Lietuvos didikų kunigaikščių laikais, kuriuos ryškiausiai ženklina Vytauto Didžiojo vaizdinys, vėliau naratyvo liniją tęsia tautos papročius ir kalbą sauganti „valstiečių tauta“ (primenant, kad dzūkai – jotvingių palikuonys), kuri XIX a. pabaigoje prisikelia tautiniam atgimimui. Šią tautos istorijos naratyvo liniją galime atsekti ir Senovės dienų proga Dauguose pasakytoje politinio režimo lyderio Antano Smetonos kalboje, kai pastarasis prisiminė, kad Dauguose lankydavosi Lietuvos didieji kunigaikščiai, tautinio atgimimo metu čia prieglobstį rasdavo nacionalinio judėjimo veikėjai, o vietiniai dzūkai laiko tėkmėje išsaugojo tautinei tapatybei būtiną etnokultūrinį pa-

⁸² A. N., „Senovės diena Dauguose“, in: *Vairas*, Kaunas, 1937, Nr. 7–8, p. 389; „Gražus dzūkų prisirišimo jausmų pareiškimas tautos vadui Antanui Smetonai. Dzūkų senovės kultūros išpūdinga demonstracija Dauguose“, in: *Lietuvos aidas*, Kaunas, 1937-06-21, Nr. 274, p. 8.

⁸³ A. N., „Dzūkiškos vestuvės, šokiai ir dainos (Daugų Senovės dienos proga)“, in: *Lietuvos aidas*, Kaunas, 1937-06-26, Nr. 284, p. 4.

⁸⁴ A. N., „Senovės diena Dauguose“, p. 390.

likimą ir kalbą⁸⁵. Šią naratyvo liniją palaikė reminiscencijos į baudžiatvies, spaudos draudimo metus.

Vietoje išvadų. Kraštotyros muziejai Nepriklausomoje Lietuvoje 1918–1940 m. ištis buvo vietos bendruomenės kolektyvinės atminties reprezentavimo erdvė. Tiesa, kraštotyros muziejų erdvės netapo vieta, kur ekspozicijų pagalba įsikūnijo „pavyzdinis“, lietuviško nacionalizmo lūkesčius atliepiančios nacionalinės istorijos naratyvas apie Lietuvos valstybingumo ir lietuvių tautos istoriją. Taip susiklostė todėl, kad kraštotyrininkai savo pirmutine misija laikė ne nuoseklus istorinio naratyvo pristatymą, o kultūrinio palikimo rinkimą ir saugojimą. Be to, įrengti pilnavertę ekspoziciją kraštotyros muziejams dažnai stigo elementarių sąlygų. Tačiau tai nereiškia, kad to nesiekiama. Kryptingas, su aiškiais prioritetais muziejinių rinkinių formavimas liudijo kraštotyrininkų užmojų ekspozicijoje įkūnyti lietuvių tautos istorijos naratyvą. Kraštotyros muziejai ir juos supanti aplinka netapo oficialiomis kolektyvinės atminties erdvėmis provincijoje, kuo, pavyzdžiui, buvo Laidinojoje sostinėje veikę Karo muziejus su sodeliu. Tačiau tai nesumenkino kraštotyros muziejų vaidmens vietos bendruomenėse formuojant kolektyvinę atmintį. Dažnai patį kraštotyros muziejaus steigimą lydėjo siekis įamžinti konkretų istorinį įvykį ir jo gimimas tapdavo iškalbingu kolektyvinės atminties aktyvavimo aktu. Galiausiai tokios kraštotyrininkų iniciatyvos kaip „Senovės dienų“ organizavimas buvo ryški kolektyvinės atminties aktualizavimo praktika.

LOCAL LORE (REGIONAL STUDIES) MUSEUMS AND COLLECTIVE MEMORY IN INDEPENDENT LITHUANIA (1918–1940)

Dangiras Mačiulis

Summary

The article analyzes the role of local lore museums in shaping and supporting the collective memory of local communities in Independent Lithuania in 1918–1940. These museums considered their mission to be the preservation of the cultural heritage of a specific locality or region and the presentation of its past. Striving to

⁸⁵ Antanas Smetona, *Pasakyta parašyta: Kalbos ir pareiškimai*, t. 2: 1935–1940, Boston, New York: Lietuvių enciklopedijos leidykla, L.S.T. korp. Neo-Lithuania filisterių kolektyvas, 1974, p. 348–350.

become the chroniclers of the local communities, the museums collected materials on local political and social changes, public movements, self-governance, cooperation, industry, crafts, etc.

These museums were places where the collective memory of local communities was shaped. However, their expositions did not essentially present a consistent historical narration about Lithuanian statehood and the Lithuanian Nation. This happened because the local lore museums considered that their paramount mission was to collect and preserve cultural heritage, but not to present consistent historical narration.

Local lore researchers were afraid of the threat that came together with countryside modernization – to lose a substantial part of the ethnocultural heritage which was considered to be important for national identity. Ethnographic and archaeological exhibits dominated in the collections of the museums as they were needed to present the community's past. The orientation of local ethnographers towards Lithuania's history was also shown by the exhibits, which could tell the story of national liberation – 19th c. struggles against tsarist authorities, book smugglers, Lithuanian National Revival, fights for independence, etc.

Local lore researchers shaped the collective memory of the local community not just by presenting museum collections and organizing exhibitions, but also by organizing events that actualized the past of the Lithuanian Nation, for instance the so called "Ancient Days" in the Dzūkija ethnographic region.